

Selčan Cene Kopčavar, profesor, slavist, prevajalec (2. 4. 1922–26. 2. 1966)

Marjeta Šketa

Hvaležno sem sprejela povabilo gospoda Primoža Pegama, naj za Železne niti napišem prispevek o svojem očetu. Ker je star 43 let podlegel zahrbtni, takrat še neozdravljivi bolezni, pri sestrih sedmih in mojih 17 letih, sem to lahko storila le s pomočjo še vedno odličnega spomina moje mame Ileana in s pomočjo še živečih očetovih prijateljev, sošolcev, študijskih kolegov, sodelavcev, nekdanjih dijakov in s pomočjo dokumentov iz očetove ostaline. Drobce so v pogovoru z menoj prispevali njegova sestrčna Marica in bratranca Jože in Franc, pa tudi najstarejši Selčan Ciril Debeljak – Bobkov ata. Dragoce ne družinske dokumente sta mi pokazala moj mali bratranec Rudi Habjan – Tonetov in njegov oče Anton. V pomoč mi je bila tudi knjiga Olge Šmid – Bercetove Selca nekoč.

Posebej se za pogovor zahvaljujem akademiku prof. dr. Joži Mahnič, za dragoceni Fragment o Cenetu Kopčavarju akademiku prof. dr. Borisu Paternuju, za spomine na Ceneta Ivanu Minattiju in dr. Aleksandru Flakerju, za pogovor dr. Francetu Bučarju, dr. Janezu Šmidovniku, dr. Milanu Cepudru, dipl. ing. Borutu Puntarju, prof. Jožetu Šifrerju, prof. Srečku Omanu, Vitalu Klabusu in Frančku Bohancu. Žal se mi želje po pogovoru z nekaterimi očetovimi sodobniki-sodelavci niso mogle uresničiti: kot mi je v prijaznem pismu rekel pesnik, esejist in prevajalec Tone Pavček, so žal "na oni strani". Z dovoljenjem dr. Mahniča sem v pisanju uporabila dele njegovega spoštljivega, zame tudi po 42 letih tako zelo ganljivega nekrologa, objavljenega v Prosvetnem delavcu 9. marca 1966. Z dovoljenjem drugih sogovornikov navajam tisto, kar so mi napisali ali povedali.

Selca – korenine in Mama

Vincenc (v Selcih vse življenje Vinko, v gimnaziji Vinc, Cena, od študentskih let naprej Cene) se je rodil 2. 4. 1922 v Selcih (hišna številka 17) nad Škofjo Loko Anžicovima bajtarjema Mariji in Janezu Kopčavarju kot zadnji od skupno petih otrok.

Rod Kopčavarjev je leta 1947 raziskal dr. Rudolf Andrejka in zabeležil njihovo prisotnost v Selcih od okrog leta 1600 na hišnih številkah 16, 17 (od 1671), 49, 65 in 69. Kot v svojem delu Doneski k postanku in razvitku rodbinskih imen v Selški dolini (1939) navaja Andrejka, je bilo ime tipično za kraj Selca. Ljubljčan dr. Rudolf Andrejka (1880–1948) je bil pravnik, statistik, zgodovinar, propagator planinstva in turizma. Poročen je bil s Selčanko Marijo Tavčar – Štefanovo. Med drugim je pisal tudi razprave iz narodopisja, krajepisja in imenoslovja. Priimek Kopčavar uvršča med izpeljanke po stanu in poklicu, torej "kopčár" (izdelovalec kopja = sulic) ali pa "kupčár" (= branjevec; kupčáriti = nem. schachern, slo. barantati). Prvotni zapis imena je bil Kupzavar (1631), Klobzhauer (1657), Kopzhauer (1674), Kebzhauer (1678).

Svetlolasa in modrooka Marija Čemažar (1882–1972) je bila eden od osmih otrok selškega kmeta

in posestnika Blaža Čemažarja (tudi rod Čemažarjev je raziskal Andrejka) in Terezije Krek v Selcih 67. Terezija je bila hči Jerneja Kreka s Četene Ravni 3 iz njegovega drugega zakona z Elizabeto Tavčar po smrti prve žene. Sin Jerneja Kreka iz njegovega prvega zakona z Marijano Debelak je bil dr. Gregor Krek (1840–1905), slavist, raziskovalec slovanskega ljudskega slovstva in med 1867 in 1902 prvi profesor slavistike na univerzi v današnjem avstrijskem Gradcu. Tereziji in Blažu Čemažarju se je rodilo osem otrok, sedem je bilo hčera. Tereziji je Kronovna Kranjska, C. Kr. Okrajno glavarstvo v Kranju 10. julija 1902 izdala obrtni list – dovoljenje za izdelavo opeke, za "cegounco", kasneje jo je vodil njen zet Jožef Peternelj. Marijo sta starša pred poroko poslala za šest mesecev v Ljubljano v hotel na današnji Trubarjevi ulici 7, zraven secesijske stavbe na vogalu današnje Trubarjeve ulice in Miklošičeve ceste, v kateri je bila takrat Koslerjeva trgovina pri Urbanu, po drugi svetovni vojni Centromerur. Tam se je Cenetova mama učila kuhanja, preden se je 10. 5. 1908 poročila.

Črnlasi in temnooki oče Janez (1878–1926), Anžicov, Selca 17, sin Valentina Kopčavarja (1836–1878) in Helene Rant, Mlinarjeve iz Dolenje vasi (1847–1910), je bil kajžar, bajtar in kasneje mali tr-

Tri Čemažarjeve
hčere, Marija
desno.

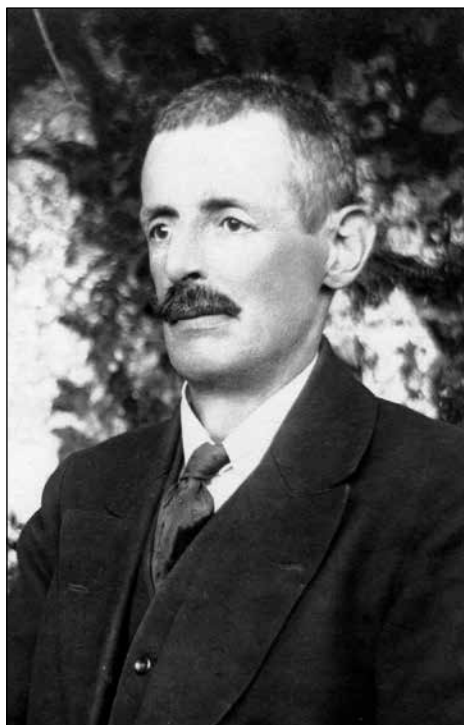
govčič. Janezov brat Martin (1875–1901) je bil kolar, Lovrenc (1871–1948), oče Cenetovih sestričen Silve in Marice, pa davčni uradnik, kontrolor finančne kontrole na Primorskem, in bi bil po materini želji moral prevzeti domačijo. Ker je takrat že imel službo, se je temu odpovedal in se leta 1914 v Cerknem poročil z Nežo Kranjc. Janez še ni bil star štiri mesece, ko je oče Valentin umrl. Janez je bil po nazoru liberallec, naprednjak. Kot mi je povedal očetov bratranec dipl. ing. Jože Peternelj, Tonetov Jožk, se je Janez sčasom "obrusil" in se vdal v usodo, da živi v zelo nazadnjaškem okolju.

S cestno povezavo Podbrdo–Petrovo Brdo, ki so jo leta 1915 zgradili ruski ujetniki, so se tudi Selca približala vojni. V dolino je prek nje s fronte prišel prvi "tren", kasneje so treni, vsakokrat prek 150 voz, skozi dolino peljali pogosto. Ljudje so bili razburjeni in žalostni: vojska jim je pobirala moške in hrano, konje in odnesla celo cerkveni zvon. Kasneje so po njihovi dolini vodili tudi sestradane laške ujetnike. 1. maja 1917 je bil oče Janez vpoklican v avstro-ogrsko vojsko in je kot navadni vojak v 17. pešpolku branil meje takratne skupne dežele v Judenburgu v Galiciji. Zbolel je, bil dodeljen za vojnega delavca vojnemu dobavitelju Šturmu v Selcih. Ponovno se je vrnil v Judenburg, se s polkom preselil v Tolmezzo, tudi tam zbolel in bil odpuščen in spet dodeljen za vojnega delavca vojnemu dobavitelju Šturmu v Selcih. V Galiciji je bilo težko, lakoto naj bi si bili tešili celo s kruhom iz zmletih želodov. Morda je prav zaradi želoda zbolel in bil operiran na želodcu. Bobkov ata se ga, suhega dolgina z močnimi črnimi brki, dobro spominja. Po koncu vojne naj bi bil životaril in izdeloval lesene sodce, tega se spominja tudi Bobkov ata. Sodarstvo je bila takrat v Selcih le ena od mnogih dobro razvitih obrti, vodil jo je Štefan Tavčar, sodi so bili embalaža za žeblje, ki so jih izdelovali v Železnikih.

Po prvi svetovni vojni je bilo tudi v dolini hudo pomanjkanje hrane. Ljudje so bili skrajno varčni, hranili so se s tistim, kar so pridelali doma. Kupovali so le najbolj potrebne stvari. In vendar je bilo takrat v Selcih že več trgovin. Kot piše Olga Šmid,

so bile to majhne branjarije in kramarije. Tako je pri Anžicu leta 1922 odprl tudi Janez Kopčavar st. Ljudje so malo kupovali – tobak, "štok cukra", "lašć ole", sol, "žveplenke", "presgern" (kvas, nemško Germ). Od februarja 1924 je večkrat brez uspeha poskušal pridobiti status vojnega invalida. Že decembra 1925 je z izročilno darilno pogodbo vse svoje premoženje, terjatve iz trgovinice in dolg pri Hranilnici in posojilnici v Selcih v višini dobre osmine vrednosti vsega premoženja prenesel na Marijo. Mariji je v dokumentu tudi naložil skrb za pet mladoletnih otrok: Marijo (1908), Franceta (1910), Janeza (1912), Tonea (1914) in malega Vinka (1922). Januarja 1926 je po bolezni umrl. Ko je Kopčavar umrl, je bil Bobkov ata star 12 let. Spominja se, da je bil takrat ministrant in je spremljal gospoda k Anžicovim.

Mama, Anžicova Micka, so bili vse življenje zelo varčni, delavni, trdnega karakterja, imeli so močno voljo, dve res pridni roki z velikima, za drobno delo na videz kar preokornima dlanema, bili so brezkompromisni, nepopustljivi, in vendar so imeli veliko

Janez Kopčavar st.

srce. Niso bili napredno misleči, a bili so prava "mati korajža". Že ko so se kot mladoporočeni priselili k Anžic, jim menda ni bilo lahko: tašča Helena naj bi imela "u firtlco zacahnan jesh in u ôhtlco zacahnan ôle", "u hiš" so pri Anžic prenočevale kure na klopeh in na leseni prečki nad kmečko pečjo in z iztrebki pomazale ves prostor. Ko tašče ni bilo doma, so Mama tekli po pesek k potoku in z njim zribali ogabo s klopi in tal. Po moževi smrti so za preživetje imeli nekaj njiv, kravo, konja, kakega pujsa, malo gozda in malo trgovnico, "štacuno" nasproti domače hiše ob in na potoku Selnica. To jim je takrat dajalo status trgovke, po prodajne artikle pa so hodili peš in jih prinašali v nahrbtniku iz Škofje Loke, nekatere pa so proizvajali sami: očetov bratranec Franc Hafner, Pikcov Francelj, se še spominja njihovih štrukeljcev, polnjenih z rožiči, rozinami ali orehi. Kupovali so jih ob nedeljah po maši ljudje iz Podblice, Lajš, Nemilj, Besnice in drugih bolj ali manj oddaljenih vasi. Kasneje so, kot se spominja Bobk, kupčevali z ogljem in se ukvarjali tudi s furmanstvom, kar je zabeleženo v knjigi Mire Omerzel - Terlep Konji - naše pravljice in v ohranjenih, skrbno vodenih knjigah stroškov

Mama z otroki.

in kmetijskih in dohodkov opekarne njihove sestre gospodinje Ljudmile in svaka posestnika Jožefa Peternelja. S konjsko vprego so furali oglje in les iz Selc na Trato in v Ljubljano. In Mama so bili avtoriteta za dva. Ni jih ganil jok malega, od poprejšnjega sina Toneta osem let mlajšega, nežnega in plašnega Vinka, ko je želel povedati, da res ne gre rad v šolo (1. 9. 1928 - Državna osnovna šola v Selcih) ali da mu je pasti kravo na travnatih pasovih med dvema njivama na Rovnem dosti pretežko in preveč odgovorno delo, ker ti krava uide tisti trenutek, ko nare-diš stojo, da bi razbil monotonost paše, in ti oddirja z dvignjenim repom čez njive in skozi vso vas. Veliko Mamino srce je imelo trden oklep in je jokalo le navznoter. Otrokom so pač želeli dati najboljše, kar so lahko - tudi vzor v trdnosti in vztrajnosti.

Cenetova sestra Marija je postala trgovska nameščenka v trgovini Adamičevih v Ljubljani, po drugi svetovni vojni Vrvarni. Bila je prava lepota. Bratje so jo oboževali. Stanovala je kot podnajemnica v lesenem tinu hiše na križišču današnjih Masarykove in Njegoševe ulice. Mama ji niso dovolili poroke z izbrancem in so zahtevali, da prihaja vsako nedeljo domov. Umrla je novembra 1942. France, pozneje poročen s Pavlo Bergant, mojo drago "teto Méto", s Sv. Tomaža nad Praprotnim, ki je bila zaposlena v gostilni sorodnikov na Kazini, je imel od leta 1929 do 1945 trgovnico, kupčeval je z ogljem in lesom. Njemu so Mama kasneje predali kmetijo. Janez je bil izučen trgovec v Ljubljani (nakupovalec), kasneje najemnik trgovine pri Štefanu v Selcih, kasneje v Železnikih. Tone se je po zaključku šolanja na ljubljanskem učiteljskiu zaposlil kot učitelj, pozneje kot upravitelj "srenjske šole" v Srednji vasi nad Bohinjem, nato v Sori pri Medvodah, kasneje je bil učitelj v Ljubljani. Mama niso nikoli v življenju počivali. Pri šestdesetih so kmetijo in drugo dali čez in začeli klekljati. Veliki, na videz tako zelo okorni prsti so spretno žonglirali s kleklji in ustvarjali nežne čipke. Oddajali so jih za male denarje v Škofji Loki. Če sem imela njihova mala vnukinja, avtorica tega pisanja, v zelo rosnih letih srečo, so me na samostojnem potovanju iz Ljubljane "na dober gorenjski zrak"

v Škofji Loki od šoferja ljubljanskega avtobusa ob prestopu na selškega prevzeli Mama. Mama so doživeli častljivo starost 90 let. Pokopali so kar tri od svojih petih otrok.

Šentvid nad Ljubljano – klasična gimnazija

Mama so želeli Vinku kar najboljše življenje. Govorili so: "Če boš gospod (op. p.: duhovnik), boš jedel bel kruh." Zato so sklenili po osnovni šoli Vinka dati v klasično gimnazijo in v internat sv. Stanislava, v škofove zavode, ustanovljene obenem z gimnazijo leta 1905 na pobudo ljubljanskega škofa dr. Bonaventure Jegliča, v Šentvid nad Ljubljano (v današnjo škofijsko gimnazijo). 26. junija 1933 je uspešno opravil sprejemni izpit. Predpisali so šolnino zanj – 300 dinarjev na mesec. Mama so v rjuhe in v rjavo volneno odejo uvezli Vinkovi inicialki, dodali skrbno negovana, skromna oblačila in enajstletni, še vedno plašni in nežni fant je šel od hiše.

Katoliški samostani v Evropi so že od srednjega veka svoje poslanstvo videli v vzgoji značaja in izobrazbi razuma, v posredovanju znanja (humanističnih ved) in vrednot in v skrbi za naraščaj duhovništva. S tem namenom so t. i. škofovi zavodi (nem. Bischoefliche Seminare) pridobivali, izobraževali in vzgajali gojence. Internat je bil za učence klasične gimnazije obvezen in plačljiv (šentviški je starše gojenca mesečno stal 600 dinarjev, za primerjavo: za 1 dinar si takrat dobil 2 žemlji, tisti iz velikih in revnih družin so z olajšavami plačali manj). V zavodih gojenci niso stradali, je pa v njih vladal zelo strog režim. Vsi gojenci se niso odločili za duhovniški poklic. Za tiste iz skromnih razmer je bila v teh ustanovah pridobljena izobrazba in vzgoja edina možnost in priložnost za napredovanje v družbi. Bivši gojenci so tako v veliko primerih postali visoki državni uradniki, politiki, zdravniki, pravniki, umetniki, pisatelji in pesniki. O vsem tem pričajo znane avstrijske osebnosti, nekdanji gojenci v juniju 2008 prvič predvajanjem dokumentarnem filmu

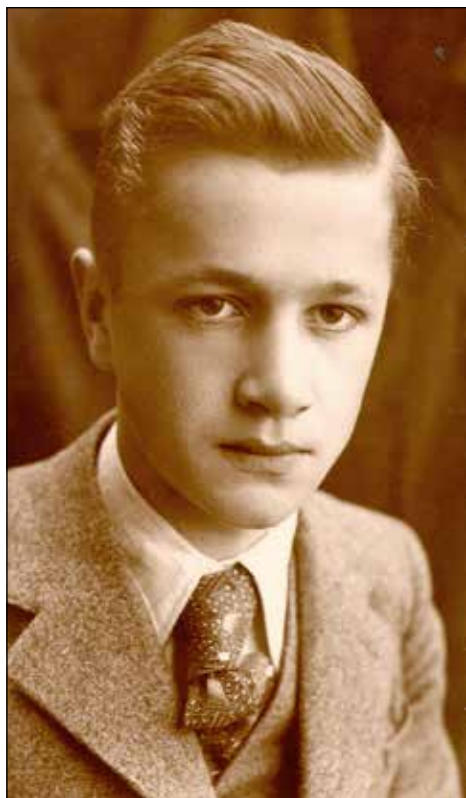
Die letzten Zoeglinge (Zadnji gojenci) avstrijskega avtorja Petra Oberdorferja.

Med vsemi "kmečkimi zarobljenci", kot je sebi podobne gojence šentviških škofovih zavodov imenoval dr. Šmidovnik, je bil Cene edini izstopajoče zelo nežno, blago čuteče bitje, kot deklica, in je v internatu nekaj časa vidno trpel. Šentviški vzgojni režim naj bi bil nanj vplival šokantno. Protiutež trdemu, kar špartanskemu življenju v internatu je bil neskončni vir znanja v gimnaziji, ki so ga dijakom posredovali eminentni profesorji duhovniki: skladatelj Matija Tomc za glasbo, dr. Anton Breznik za slovenščino, jezikoslovec in prefekt Jakob Šolar za francoščino, slovenščino in srbohrvaščino, slikar Stane Gregar za risanje, dr. Franc Jere in dr. Anton Čepon za grščino in latinščino, nekateri tudi tujih narodnosti, na primer Čeh Vojteh Hybašek za glasbo. In Cene je znanje in modrosti svojih profesorjev, posebno Šolarja, pil, kot da gre za življenje. Domotožje so lajšali mamini obiski in priboljški od doma. Nihče od sošolcev ni nikoli izvedel, da nima več očeta. "Le zakaj vedno zaseka, drugi so od doma dobili kako klobaso," se je Cene mamo upal vprašati šele več let pozneje. Kot pravi dr. Cepuder, so jih v zavodu lepo vzgojili in jih naučili učenja, gojenci so po večerji drug drugemu pomagali pri predmetih, ki jim niso šli od rok. V letu, ko je maturiral, je bilo na šoli in v internatu blizu 400 dijakov. Razdeljeni so bili v t. i. divizije, vsako je vodil prefekt. So pa fantje v internatu smeli gojiti šport: iz letnega poročila gimnazije 1939/40 (rekli so jim "izvestja") je razvidno, da so imeli dobro opremljeno telovadnico in tri prostorna zunanja igrišča. Telesne vaje so pod nadzorstvom opravljali dvakrat dnevno, kot piše v poročilu: "da ne pretiravajo in ne zapravljajo časa". Cene je rad igral nogomet in bil običajno nogometni vratar. Brazgotine poškodb na piščalih in kolenih so ostale vidne za vedno. Že dolgo pred zaključkom gimnazije je Cene mami povedal, da za duhovnega gospoda ne čuti poklica. In Mama so odločitev sprejeli, a ne brez obžalovanja. Ustanova, v kateri je preživel osem let, je Ceneta pomembno zaznamovala in izoblikovala.

V gimnaziji in v internatu je imel Cene kar nekaj eminentnih sošolcev, večinoma, kot je bil sam, s po-deželja: gojenec škofovih zavodov je štiri leta pred njim postal literarni zgodovinar, dolgoletni predsednik Slovenske matice akademik prof. dr. Joža Mahnič, dve leti pred njim arheolog akademik prof. dr. Stane Gabrovec, eno leto pred njim pokojni nadškof in metropolit Alojzij Šuštar in njegova sošolca zdravnik dr. Milan Cepuder in arhitekt Jože Kregar, obenem z njim 8 let sošolec in dosmrtni prijatelj pravnik, ena vodilnih osebnosti slovenske osamosvojitve dr. France Bučar, tudi prijatelja slikar Franc Peršin - Prša in pravnik, strokovnjak za lokalno samoupravo dr. Janez Šmidovnik, profesor kemije na univerzi Srečko Oman - Srečko in drugi. Dr. Cepuder se spominja, da se je med počitnicami s kolesom peljal v Selca obiskat Ceneta, s hišnikom zavoda Demšarjem, doma s Češnjice, pa se je povzpel na Ratišovec. Po pripovedovanju dr. Bučarja se je že med

dijaki v gimnaziji izoblikovala neke vrste elita, vendar zadržani Vinc, pozneje Cena (vzdevke jim je, kot pravi dr. Šmidovnik, dajal sogojenec Marjan Ahačič iz Tržiča), ni silil mednje. Danes dr. Bučar Cenetovo takratno nogometno vratarstvo komentira kot tipično Cenetovo držo tudi v kasnejših letih: "nikoli štrleti iz množice, a biti povsod zraven". Tudi prof. Oman se spominja, da je bil Cene "malo sam svoj, se z vsemi dobro razumel, a ni imel posebne družbe. Imel je dosti obiskov, obiskovali sta ga mama in sestra. Bolj nežen je res bil, ni bil "draufgenger" niti rokovnjač. Nikoli ni bil "mladec" (op. p.: resen kandidat za duhovnika; med "mladci" in "nemladci" naj bi bila ves čas skrita borba)". Kot pravi prof. Oman, so v gimnaziji "vsi zagrešili kaj literarnega" v literarnem glasilu Domače vaje.

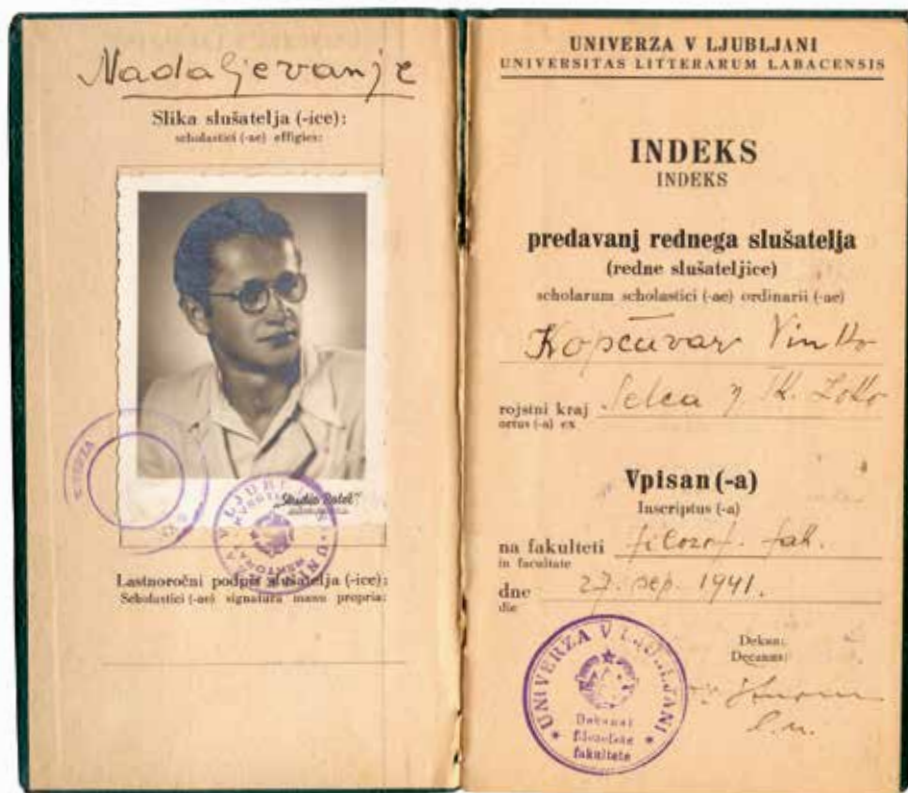
Cene je leta 1941 končal srednjo šolo na ljubljanski klasični gimnaziji, današnji gimnaziji Jožeta Plečnika, kjer je takratni direktor Bajuk, stari oče ministra Andreja Bajuka, spomladi na predlog prosvetnega ministrstva velikodušno in prijazno sprejel mariborske, to je obiskovala tudi Ileana Forčesin, enako stara in kasnejša Cenetova žena, in maturante begunce s šentviške gimnazije. Porazdelili so jih v obstoječe razrede ali pa zanje ustanovili še nove. Le v Ljubljani je bil pouk namreč tisto leto še možen v slovenščini. Tako so kasnejši prijatelji Cene, France Bučar in Janez Šmidovnik maturirali v različnih paralelkah, Ileana in Bučar v 8. a, Cene v 8. c.

Dijak.

Ljubljana – vojna vihra, študij, svoboda, diploma

Družinskih genov Cene očitno ni mogel zatajiti: po gimnaziji se je odločil za študij slavistike in rusistike na ljubljanski univerzi. Tako se je že sto let prej odločil tudi njegov prastric. Vpisal se je jeseni leta 1941 in študiral, dokler niso fašistični okupatorji zahtevali, da se lahko vpisujejo samo tisti, ki so včlanjeni v fašistično organizacijo, oz. do zaprtja univerze.

Indeks.

Najprej je stanoval v Cirilovem domu, Marijanišču v ljubljanskem predmestju Spodnje Poljane (Collegium Marianum, ust. kot deška sirotišnica 1882; danes Dijaški dom Ivana Cankarja). Kasneje je s pomočjo OF na univerzi dobil v najem sobo pri Lundrovih v hiši na križišču ceste V in VIII v Rožni dolini. Od doma mu je pótovka (pótovca in pótovke v knjigi o Selcih opisuje Olga Šmid) že kako skrivaj prinašala pakete s hrano, in tudi sicer je od doma dobival nekaj denarne podpore ves čas študija. Preživel je se tudi z inštruiranjem stanodajalčevih otrok. Včasih ga je obiskala dvanajst let starejša sestra Marija. Peš mu je od doma čez celo mesto v Rožno dolino nosila hrano, kadar ji jo je v splošnem pomanjkanju kje uspelo dobiti. Po pripovedi moje mame o pomanjkanju hrane priča dejstvo, da so današnji ljubljanski Kongresni trg med vojno tudi preorali in tam posadili krompir.

V klasični gimnaziji se je Cene naučil grščine, latinščine, francoščine, se kot "prostega predmeta"

učil nemščine, ruščine pa se je že po maturi učil tudi pri nekem Rusu v Rožni dolini, ki je okoli leta 1920 pribežal iz Rusije. Sam se je učil tudi italijanščine in angleščine – slednje zato, da si je lahko dopisoval s sestrčno svojih let, Virginijo, mlajšo od dveh hčera mamine sestre Antonije, ki je šla v Ameriko s trebuhom za kruhom. Zelo tesno prijateljstvo se je med enako starima Cenetom in Virginijo staklo, ko je Antonija (Tona) v drugi polovici dvajsetih let, morda leta 1928, svoji deklici pripeljala v Evropo in kar nekaj časa ostala v Selcih pri sestri Ani, Pikcovi. Kot pravi očetov bratranec Pikcov Francej, mu je njegova mama pravila, da sta deklici takrat še govorili slovensko. Tona je kasneje otroke spodbujala le k učenju angleščine, da bi jim olajšala življenje. Tedanje naše izseljenke so brez znanja jezika mogle biti samo služkinje.

Kot mi je rekel dr. Šmidovnik, so gojenci iz škofovih zavodov prišli popolnoma nepripravljeni na življenje in na kaj takega, kot je vojna. Kot marsika-

teri svobodomiselni mladenič se je Cene vključil v osvobodilno gibanje: od septembra 1941 je bil kot aktivist OF skupaj z enim svojih sogovornikov organiziran v trojki v slavističnem seminarju na univerzi. Trosil je letake in širil ilegalni tisk, pisal po zidovih prepovedana gesla, skrbno varoval informacije o skritem prepovedanem gradivu in kosu orožja v slavističnem seminarju. A bil je previden, vodilo ga je naročilo, ki so ga Mama takrat dali vsem štirim sinovom: "Nobeden od mojih sinov si med vojno ne sme umazati rok s krvjo." S prijateljem Francetom Bučarjem sta se do njegove aretacije spomladi 1942 videvala in delila pripadnost osnovni misli osvobodilnega, protikupatorskega gibanja. Že leta 1941, ko še ni bilo organizirane protiakcije gibanju OF, so ga aretirali v Št. Vidu pri Stični in z večjo skupino "političnih osumljencev," ki so organizirali gibanje OF, in s katerimi se je družil, odpeljali v Novo mesto. Tam je bil zaprt en mesec. Z nastankom ideološke razklanosti v osvobodilnem gibanju pa sta bila taka drža in ravnanje strogo katoliško vzgojenega Ceneta očitno nerazumljiva novoustanovljenemu študentskemu klubu Straža v Marijanišču, kjer je še stanoval: spomladi 1942 so ga na podlagi ovadbe iz Marijanišča zaprli v svoje prostore na Streliški ulici in ga zasliševali. Obtožili so ga namere ustanoviti osnovno celico OF v Baragovem semenišču. Ker so bili dokazi jasni, je bilo sklenjeno, da ga izroče italijanski policiji. Na močne intervencije, ki jih je izposloval brat Tone, se to ni zgodilo. Izrečena mu je bila začasna sodba s pripombo, da bo sojen ob koncu vojne pred ljudskim sodiščem. Priporočili so mu, naj zapusti Ljubljano, sicer bo pod stalnim policijskim nadzorstvom. Ljubljane ni zapustil. Že januarja 1942 ga je "socialna pomoč OF," organizirana v slavističnem seminarju, poslala na hrano k Lundrovim v Rožno dolino. V začetku junija 1942 se je tja tudi preselil in nadaljeval z aktivnostmi v OF. Konec junija 1944 se je bližala mobilizacija v OT oz. nabor k domobrancem. Nemška Organisation Todt je bila zadolžena za delovno službo; vanjo so angažirali ljudi, ki niso bili zavezani vojaški službi; šlo je za delovno obveznost za moške in ženske,

njihova dolžnost je bila graditi utrdbe in druge vojaške naprave. Da bi se izognil drugi možnosti, je naredil prošnjo za uradnika v OT in bil odklonjen. Ponudila se mu je možnost prehoda mejnega bloka in skrivaj je šel v Trst. Tam se je javil pri OT na mesto uradnika, a bil odklonjen, češ da bodo vse mlade moči porabili za vojsko. Poskusil je na drugih mestih v Trstu dobiti zaposlitev kot prevajalec. Končno jo je dobil pri Radiu Trst. Še pred nastopom službe mu je bilo zagotovljeno, da s političnim delom oddaj ne bo imel opravka. A kljub temu so ga najprej poslali na enomesečni kurz vojaščine k Sv. Ivánu. S 1. avgustom je nastopil službo na radiu: prevajal je slovenske kulturne ure iz slovenščine v nemščino. Ko pa mu je bilo konec septembra sporočeno, da bo odtlej prevajal tudi oddaje štaba belogardistov, je zaprosil za tridnevni dopust in se odpeljal v Ljubljano. Delodajalcu je poslal lažno zdravniško spričevalo, ki mu ga je izstavil prijazen ljubljanski zdravnik. V spremnem pismu je Cene omenil, da bo za kulturne ure po možnosti skrbel iz Ljubljane. Res jim je poslal troje predavanj: Pesnik Josip Murn Aleksandrov, Primorje in Otroška ura. Potem se ni več javil. Ravno takrat je bilo treba izpolniti vprašalne pole za PÖLL (organizacija za delovno obveznost v širšem sestavu zgoraj omenjene OT). Napisal je, da iz Ljubljane oskrbuje kulturne ure na tržaškem radiu, in imel mir pred okupatorsko oblastjo. Novembra pa ga je Slovenec, kriminalistični referent za Rožno dolino, poiskal v najeti sobi in mu povedal, da je za njim razpisana tiralica belogardistov in da "je aretiran". Cene mu je razložil, kako "barantajo" z njim, in naletel na razumevanje: referent ga je izgovoril pri komisarju in v primeru ponovne tiralice obljubil predhodno obvestilo. V začetku leta 1945 so ga mobilizirali v OT za delo zaklonišč pod Rožnikom.

V narodnoosvobodilno vojsko se je vključil v začetku maja 1945 (6. četa 2. bataljona 4. brigade); takrat so takim rekli "majski hrošči". V štabu bataljona je opravljal funkcijo administratorja. Politkomisar Jože Kadelič mu je izstavil takole karakteristiko: "Je vesten, poslušen, discipliniran, preudaren in kar se

tiče administrativnih poslov, tudi precej samoiniciativen ... Ima avtoriteto pri podrejenih ... Je vesele narave, odkritosrčen in pri tovariših priljubljen ... Ima pa tudi čut odgovornosti." Tam je nastala hudo mušna karikatura neznanega avtorja za tamkajšnji stenčas.

Po vojni je Cene predavanja na univerzi nekaj časa obiskoval v vojaških hlačah in škornjih. Takrat je bilo za preživetje sila pomembno jasno pokazati, da nisi "z napačne strani," pa tudi sicer je bil

formalno demobiliziran šele z "odpustnico," izdano novembra 1945. Tako je bil v vojaški uniformi tudi 4. novembra 1945 na poroki svojega brata Franceta. Eden njegovih nekaj let mlajših takratnih kolegov v slavističnem seminarju, moj sogovornik, ki sem ga slučajno ustavila na ulici v upanju, da je Ceneta poznal, je takratno Cenetovo "razkazovanje" razumel popolnoma napačno in ga ocenil za grobost in aroganco. Na njegovo posebno prigovarjanje zato to posebej omenjam.

Administrator,
1945.

Dr. Joža Mahnič se spominja občasnih, bežnih srečanj s štiri leta mlajšim Cenetom na fakulteti, v slovanskem seminarju, zares sta se spoznala šele kasneje, v Slavističnem društvu. Cenetovi kolegi v seminarju so bili med drugim tudi Borut Puntar, sin Josipa Puntarja, slovenskega literarnega zgodovinarja, prešernoslovca, kasnejši arhitekt, France Balantič, kasnejši pesnik (1921–1943), Jože Šifrer, kasnejši profesor, literarni zgodovinar in kritik ter dolgoletni ravnatelj jeseniške gimnazije, dve leti mlajši Ivan Minatti, pesnik in prevajalec, štiri oz. pet let mlajši Boris Paternu, kasnejši literarni zgodovinar in teoretik, France Bernik, kasnejši literarni zgodovinar in teoretik, predsednik SAZU, Štefan Barbarič, kasnejši literarni zgodovinar, in drugi. Ivan Minatti se spominja, da je bil Cene, drugačen od nekaterih, "zagnan študent, resen slavist, ki je že tedaj imel ugled med kolegi in je med profesorji veljal za perspektivnega slavista," in je bil "zelo komunikativen in ljubezniv". Prof. Šifrer se spominja, da sta se s Cenetom dobro razumela. Ne le da sta bila istih let in sta izvirala iz bližine Škofje Loke, predvsem sta "oba od doma prinesla določeno rodoljubje in delavnost, izogibala pa sva se nekaterim stvarjem, ki jih je prinašal novi čas. Sem spadajo politična

zagrizenost, komolčarstvo in sovražstvo do drugače mislečih." "Živelimo v burnih časih," še pravi prof. Šifrer. Oba sta prvo službo dobila na Državni srednji tehniški šoli v Ljubljani.

Kot mi je napisal prof. dr. Paternu, sta se s Cenetom spoznala jeseni leta 1946, ko je bil sam študent prvega letnika na ljubljanski slavistiki. Bil je štiri leta mlajši od Ceneta, kar takrat ni bilo malo, pozneje pa vse manj. "Vladale so izrazito povojne razmere: na istih predavanjih in seminarjih smo se zbirali slušatelji vseh letnikov, od začetnikov do absolventov, tako da smo se vsi poznali med seboj. Pisana in zanimiva družba študentov zelo različnih starosti, zbranih iz vseh slovenskih pokrajin, tudi iz Trsta, Gorice in Celovca, z zelo različnimi osebnimi vojnimi izkušnjami, ki so bile za nami vsemi, in z različnimi intelektualnimi nagnjenji. Vsi skupaj pa smo imeli veliko srečo, da smo še ujeli akademske učitelje velikega formata, klasike slovenske in evropske slavistike: profesorje Rajka Nahtigala, Frana Ramovša in Franceta Kidriča. Mlajši, profesor Anton Ocvirk pa nas je na duhovit in po svoje izzivalen način uvajal v nekatera poglavja zahodnoevropske književnosti in literarne teorije. Če danes pogledam nazaj na tisti čas, ne morem mimo spoznanja, da je

Sedemdesetletnica prof. Nahtigala, Cene četrty z leve v prvi vrsti.

veliko skromnost in skoraj revščino zunanjih razmer spremljalo nekaj bogatega in pomembnejšega: stik z globino in zlahtnostjo stroke, kot smo ga doživeli ob svojih odličnih akademskih učiteljih. Bolje nas nihče ne bi mogel učiti, kako trdemu času pogledati čez ramena." Cenetova velika učiteljica sta bila tudi slavist Karel Oštir in rusist Nikolaj Preobraženski, vsak dan s svežo vrtnico v gumbnici. Kot še pravi dr. Paternu, je Cene "sodil med razredčeno skupino slušateljev, ki so na slavistiki študirali že med vojno in so bili tako ali drugače zaznamovani z ljubljanskimi razmerami iz vojnih let. Diplomiral je leta 1947, medtem ko je naš povojni val študij končaval po letu 1950. Nazoren dokument o srečanju vojnega in povojnega rodu v takratnem slavističnem seminarju je fotografija, ki je nastala leta 1947, ko smo se zbrali ob praznovanju sedemdesetletnice profesorja Nahtigala. Posneta je bila na notranjem dvorišču NUK." Cene je željno zajemal znanje, ki ga je kasneje kot profesor radodarno posredoval mladini. Hvaležen je bil za možnost, da v čitalnici NUK pozimi lahko študira na toplem. V času počitnic je poleti 1946 kot član pel in z Akademskim pevskim zborom sodeloval na delovni akciji in koncertni turneji na Pesnici. Kasneje ni več utegnil sodelovati v APZ, mudilo se mu je diplomirati.

Cene je diplomiral junija 1947 iz slovenskega jezika s starocerkvenoslovansčino, južnoslovanske književnosti, italijanske in slovenske zgodovine, italijanske literature in komparativne literature in iz rusistike. Septembra istega leta je bil z odločbo Ministrstva za industrijo in rudarstvo Ljudske Republike Slovenije s 1. oktobrom imenovan za profesorja slovenskega jezika s književnostjo na Državni srednji tehniški šoli v Ljubljani.

Ljubljana – družina, profesura, ustvarjanje

Jeseni 1945 je v slovanskem seminarju srečal bodočo ženo Ileano Forčesin, hčer pravnikar Ivana Forčesina, tudi člana mariborskega Devovega kvar-

teta, in Dore, roj. Posega, kratek čas učiteljice pri Sv. Ivánu pri Trstu, tudi slikarke, učenke Gvajca in Kazimirja. Bila sta Goričana, zavedna Slovenca, ki sta v času italijanskega fašizma po prvi svetovni vojni morala zapustiti Gorico in šla na Ptuj.

Vrnimo se spet v čas po drugi svetovni vojni. Stanovanj tedaj v Ljubljani ni bilo. Medtem ko sta Ileana in Cene januarja 1948 za tri dni odpotovala k Cenetovem bratu Tonetu v Srednjo vas v Bohinju in se tam poročila, so Ileani zapečatili in zaplenili najeto sobo s souporabo kopalnice z ostalimi petimi najemniki sob v Vrhovnikovi vili na Poljanah: dve najeti sobi bi bili razkošje, ki pa jima ni pritikalo. Tako se jima ni bilo treba odločati, katero od sob bi obdržala.

Po rojstvu prve hčerke pa je 12 kvadratnih metrov velika sobica s souporabo kopalnice, ne pa tudi kuhinje, v Rožni dolini postala pretesna. Cene si je moral najeti sobo v sosednji hiši. Od leta 1948 je na Višjo stanovanjsko komisijo pri Mestnem ljudskem odboru dve leti znova in znova naslavljal prošnje za dodelitev primerne stanovanja. Ko pa se je ne-

Mladoporočenca.

Ileana, Cene,
Marjetica,
Mama.

koč osebno zglasil na stanovanjskem uradu in mu je uradnik zabrusil, da "je na železniški postaji še nekaj praznih živinskih vagonov, kamor se lahko z družino vseli," se je odločil zidati. Od doma je dobil les, Ileana pa nekaj denarja od sester svoje mame, slovenskih učiteljic na Proseku in v Trstu, ki sta ji od materine smrti, ko je imela le dve leti in pol, mamo nadomeščali in ji občasno nudili pribežališče in topel dom. Cene in Ileana sta se zadolžila do meje, ki sta jo, navajena odpovedovanja, še prenesla. Cene je imel srečo, da je za zidavo pridobil takrat priznanega zidarskega mojstra Ivana Kovača iz Črnuč in da je imel strokovno pomoč svaka, gradbenega tehnika. A je tudi sam krepko poprijel za kramp in lopato. Bivši Cenetovi dijaki na Tehniški srednji šoli so dosti po njegovi smrti povedali, da se je med poukom sicer trudil, a med leti zidave ni mogel prikriti žuljev na dlaneh.

Dr. Joža Mahnič se spominja naključnega srečanja s Cenetom na začetku petdesetih let, onstran gorenjske proge na Ljubljanskem polju, na področju današnjega Litostroja. Cene mu je takrat ponosno povedal, da je na Ljubljanskem polju v Stožicah sredi neokrnjene narave z najetim posojilom, s pomočjo od doma in s svojima in pridnima rokama svoje Ileana zgradil skromen dom za družino, in se pohva-

lil, da od tam vidi domači Ratitovec in Triglav. Ni mu omenil, da je, še izza otroštva več tehnike lovljenja, iz rodnih Selc na vrt v Stožice v škatlici prinesel in preselil celo nekaj murnov.

Moj oče je ljubil slovenske planine, osvajal je številne slovenske vršace, preplezal tudi severno steno Triglava. Čas okupacije in vojne je prijatelje in sošolce "razmetal", a vendarle povezovalnih niti ni pretrgal. Kot pravi France Bučar, sta bila zelo intimna prijatelja, povezovala ju je duhovna bližina. Oba sta bila posebne narave, internat ju je oblikoval v samorastnika, trdna in odporna. Ceneta sicer opisuje kot nežnega, skromnega in poštenega. Pri Bučarju je pogosto iskal potrditev svojega dela. Obenem pa je bilo prijateljstvo tako zelo iskreno, da je Cene na primer sicer pohvalil Bučarjevo pisanje z "odlično pišeš", a ga je tudi pošteno okrcal z "ampak tvoja slovenščina!". Bučarju se zdi, da so izrečene besede skorajda kazale na "izdajstvo prijateljstva" in izzvenele tako kot Cezarjeve "et tu, Brutus!" France Bučar se rad spominja, kako sta se s kolesom in z na njem pritrjenimi smučmi odpeljala do Cerkelj, pešačila na Krvavec, se s smučmi spuščala po bregu in spet pešačila navzgor, ves dan. Preden sta se zvečer s kolesom odpeljala domov, je Cene izpulil majhno brezo za svoj vrt in jo skupaj s

Z leve Bučar,
Šmidovnik,
Cene.

smučmi pritrdil na kolo. Spet drugič, na svečnico, sta se kljub dežju odpravila smučat na Toško čelo in na smučeh vztrajala ves dan. Bučar, Šmidovnik in Cene so se po vojni veliko družili, bili so dobri prijatelji. Večkrat so šli na tridnevne ture v Kamniške in druge planine. Deset let po prvi se je Ileani in Cenetu rodila druga hči Irena – Nena. Cene je z družino ali skupaj z družinami prijateljev hodil na izlete peš in s kolesom. Postal je član lokalnega sadjarskega društva in na malem vrtu pridelal več sadja, kot ga je štiričlanska družina lahko pojedla in predelala, Ileana pa prav toliko zelenjave. Tudi gobaril je rad. Skromne, a nepozabne počitnice je na morju z družino v šotoru preživel na Jadranski obali, spet drugič ob Savi blizu Bohinjske Bistrice. Pogosto je sam in z družino obiskoval mamo in domače v rodni Selcih. Rad in polno je živel.

V šolskem letu 1947/48 je nastopil službo profesorja na Državni srednji tehniški šoli v Ljubljani (kasneje se je preimenovala v Tehniško šolo za kemijo, metalurgijo, rudarstvo in lesarstvo) in ji je ostal zvest do konca življenja. Slovenščino je poučeval na kemijskem in na strojnem oddelku. Radodarno je znanje slovenskega jezika posredoval in razdal mladini in jo bogatil. Kot mi je povedala njegova bivša dijakinja iz Cenetove prve generacije

maturantov na takratnem triletnem kemijskem oddelku, kasnejša profesorica na isti šoli, je bil zelo strog, a dober, pošten in pravičen, spoštovanja vreden profesor. Še zdaj srečujejo mojo mamo njegovi bivši dijaki in povedo, da jih je veliko naučil, da je bil pravičen. Bivši dijak na strojnem oddelku mi je napisal, da so si trije nerazdružljivi sošolci, zdaj uspešni strokovnjaki doma in v tujini, maturitetno leto 1958 posebno dobro zapomnili predvsem zaradi priljubljenega, korektnega ter odličnega razrednika Kopčavarja. Stanovali so v internatu na Vidovdanski ulici, vzgojitelj jih je tik pred maturo obtožil kajenja nočnega miru. Šele po maturi jim je razrednik povedal, da so zahtevali njihovo izključitev in prepoved opravljanja mature, a je sam odločil drugače. Bivši dijak je nedavno povedal moji mami, da se rad spomni Cenetove uvedbe osebne dijakove beležnice za jezikovne napake, iz katerih je potem spraševal. Kdor se je svojih napak uspel znebiti, je bil pri njem dobro zapisan. Cene je bil na šoli tudi predstojnik lingvističnega aktiva, urednik šolskega glasila Mladi kadri, pripravljaj je proslave. Za prizadevno in predano delo je 27. aprila 1961 prejel tudi odlikovanje red dela. Po besedah dr. Mahničja je bil odličen pedagog, ker je iskal vedno novih, sodobnih prijemov ter znal dijake ogreti za materinščino in lepo knjigo.

Z njegovim pedagoškim je ozko povezano jezikoslovno publicistično delo, ki torej ni hotelo biti znanstveno, pač pa si je prizadevalo popularizirati skrb za čistost in lepoto slovenskega jezika. Učno-vzgojno delo je dopolnil s pisanjem učbenikov za poučevanje slovenščine. Skupaj s profesorico Marjeto Gregorač sta napisala vadbene zvezke za pouk odraslih delovodij in za dopisno šolo. Z ženo Ileano, profesorico slovenščine na isti šoli, sta napisala Jezikovno vadnico, preprosto in pregledno ter opremljeno z obilnimi vajami. Namenil jo je višjim razredom osnovnih šol in srednjim šolam. Seveda so jo uporabljali tudi po gimnazijah, v zadovoljstvo učencev in učiteljev, kot pravi prof. Šifrer. Delo je najprej izšlo leta 1961, nato pa leto za letom kot knjiga, ponatisnjena in dopolnjena. Jezikovna vadnica je doživela kar šestnajst ponatisov, kar nedvomno priča o njeni potrebnosti, a tudi kakovosti in nenačadnje njeni razumljivosti in tudi priljubljenosti. Na Radiu Ljubljana je Cene v začetku šestdesetih let sodeloval v oddajah Jezikovni pogovori. Bolezen je bila vzrok, da ne za dolgo.

Cene je rad zahajal v gledališče na dramske in operne predstave, da je užival in bil tudi na tekočem in je mogel zavzeti neposredno in kritično razmerje do uprizorjenih del. Obiskoval je koncerte klasične orkestralne in zborovske glasbe, likovne razstave, muzeje in razne kulturne znamenitosti po Sloveniji in z njimi seznanjal dijake in družino. Rad je z Ileano zaplesal na pustnem, novinarskem, medicinskem ali drugih plesih v ljubljanski Unionski in Festivalni dvorani. Z brati ali s prijatelji je zapel katero od slovenskih narodnih pesmi. Štirje bratje Kopčavarji in poleg Selčan Bercetov Matija so znali še zavijati štiriglasno, kadar je prihajal domov v Selca. Med očetovo ostalino sem našla tudi nekaj njegovih lepih mladostnih pesmi in črtic v rokopisu.

Po besedah dr. Jože Mahniča je Cene z navdušenjem sprejel ob prej omenjenem naključnem srečanju posredovano novico, da je v pripravi pregled celotnega slovenskega slovstva, v sedmih knjigah, kot ga dotlej še ni bilo. Posebno blizu sta Cenetu bila Josip Murn in Srečko Kosovel. Začel je raziskovati tudi

Mirana Jarca, ampak tudi to delo se je moralo nehati neizvedeno. Dr. Mahnič ga opisuje kot naravnega, poštenega, podeželskega fanta, zelo inteligentnega, znanja željnega, sproščenega in vedrega, spoštljivega, plemenitega, strokovno zavzetega, človeško resnega, srčno dobrega in blagega človeka. Posebej se mu je vtisnil v spomin Cenetov blagi pogled.

Z dr. Mahničem sta se kasneje pogosto srečevala. Cene je bil eden dejavnejših članov Slavističnega društva. Kot pravi dr. Mahnič, se rad spominja ognjevitih pomenkov z njim o novih leposlovnih in strokovnih knjigah, o razmerah v šolstvu in kulturi, zasebno na ulici ali v Slavističnem društvu. Cene naj bi bil vedno pokazal osebno zavzetost, poznavanje stvari, tenak okus in pošteno, nepodkupljivo sodbo. Kot aktiven član Slavističnega društva se je udeleževal predavanj, zborovanj v slovenskem merilu, kongresov v jugoslovanskem merilu, študijskih ekskurzij po slovenski zemlji tostran in onstran državnih meja. Rad si je ogledoval kulturne znamenitosti in vsrkaval pokrajinske lepote slovenske zemlje, med udeležence pa sipal dobrodušne šale in razigrano veselje. Zadnje zborovanje slavistov je Cene doživel na Bledu, kot pravi dr. Mahnič, nenavadno bled, upognjen, upočasnen, vidno hudo bolan.

Prevajati je začel v petdesetih letih. Lotil se je prevajanja iz del ruske književnosti. Sam je izbral dela med rusko porevolucijsko prozo. Tu, na šoli in celo v Selcih, so se križale njegove in poti pisatelja, publicista in urednika Frančka Bohanca: v Selcih sta se srečevala, ko je ta obiskoval brata Slavka, ki je tam dobil prvo učiteljsko službo, in je stanoval pri Čotovi Tončki; kot direktor Zavoda za prosvetno in pedagoško službo je bil Bohanec zadolžen za reorganizacijo Državne tehniške šole, na kateri je Cene učil, kasneje je na šolo prihajal tudi kot inšpektor; kot popularizator domače in tuje literature je postal pozoren na Cenetove prevode in leta 1957 uredil njegov izbor porevolucijske ruske proze Viharni piš. Kot pravi, je bil Cene vedno umirjen, preudaren, nevsiljiv, prej zadržan. Njegovo delo ocenjuje kot izraz absolutne jezikovne solidnosti. Kot navaja dr. Joža Mahnič, je "tenkočutno poslovenil" roman

sodobne francoske pisateljice Maud Frere Naslada (*La délice*) iz francoščine, že zelo bolan. Knjige so mu opremljali arhitekt Grega Košak, umetnik Stojan Batič in drugi. Založile so jih Državna založba Slovenije, Cankarjeva založba, Mladinska knjiga, mariborska Obzorja. Od konca petdesetih let je bil Cene honorarni sodelavec, lektor in svetovalec pri Državni založbi Slovenije (DZS). Vital Klabus, kritik, prevajalec in urednik, je bil takrat urednik v založništvu DZS in se njunega sodelovanja dobro spominja. Všeč mu je bilo, da je Cene lektorstvo opravljal z vso širino in dopuščal drugačne poglede na jezik.

Prevajanje je moj oče jemal zelo resno, kot poustvarjalno umetnost, ki se ji je predal s posluhom in žarom. Zato je odklanjal produciranje prevodov na tekočem traku zaradi zaslužka. Za eno samo izjemo gre pri delih za slovenjenje del iz ruske porevolucijske proze, s katerimi so takratne založbe hotele po osvoboditvi dopolniti slovenski prevodni fond. Zaman je leta 1962 prosil za štipendijo za jezikovno izpopolnjevanje v takratni Sovjetski zvezi, za potrebe prevajanja je želel tam spoznavati lokalizme in slenge. Zvezni sekretariat za prosveto in kulturo, kljub eminentni podpori oz. priporočilom Mileta Klopčiča, književnika in prevajalca ("Ni dvoma, da imamo v njem enega najboljših svojih prevajalcev iz ruske proze, njegovi prevodi kažejo umetniškega ustvarjavca ... bi bilo zanj in za naše spoznavanje ruskega slovstva zelo važno, da bi lahko svoje znanje ruskega jezika in ruskega pripovednišva izpolnil z večmesečnim bivanjem v Sovjetski zvezi ... da se vežba v ruski konverzaciji in spozna ruski življenjski način ..."), Ivana Bratka, direktorja DZS, Janeza Beravs, direktorja TŠ KMRL, njegovi prošnji ni ugodil. Kot pravi dr. Bučar, je Cene z izborom prevodov Slovencem prvi omogočil vpogled v rusko porevolucijsko literaturo in "odprl okno slovenski zaplankanosti". Zaradi psihološke tehnike romana je zelo želel prevesti Pasternakovega Doktorja Živaga, toda založba, na katero se je obrnil, za to tedaj ni pokazala zanimanja. Roman je bil pač še na seznamu prepovedane literature, čeprav so ga Hrvati takrat že prevedli. Nekatere od svojih prevodov je opremil tudi z esej

in študijami. Iz njih je razvidno, da je v književnosti cenil predvsem življenjsko pristnost, človečanski etos in estetski čar, zavračal pa socialnopolitično tendenčnost. Prvi je, ustrezno originalom, uvažal v prevode čudovite domače narečne izraze, kadar je to terjal tekst. Neznanje ozkosrčnega kritika mu je to štelo kot nepoznavanje jezika. Ampak njegov rojak Drago Bajt, prevajalec iz ruščine, je mami kasneje povedal, da so se on in nekateri drugi iz mlajše generacije prevajalcev učili pri Cenetu, in tako tudi oni na tak način bogatijo naš literarni jezik.

Ruska porevolucijska proza, t. i. ruska avantgarda, je Ceneta povezovala z dr. Aleksandrom Flakerjem, dve leti mlajšim hrvaškim prevajalcem, literarnim zgodovinarjem in teoretikom. Dr. Flaker je že leta 1954 izdal izbor ruske proze dvajsetih let z naslovom *Heretici i sanjari*. Prav ta je bil Cenetu vzor za njegov Viharni piš in razlog za druženje s Flakerjem. Skupaj sta v ljubljanskih knjižnicah iskala redke primerke knjig iz knjižnic ruskih emigrantov, ki jih še ni pobral Sovjetski dom kulture iz Beograda, drug drugemu pomagala, se posvetovala in postala prijatelj. Kot mi je v svojem Pismu v Ljubljano napisal dr. Flaker, je Cenetov Viharni piš "v situaciji, ko takih preglednih antologij ni bilo in so v odnosu do ruske književnosti prevladovali stari vzorci, ki se jih ni mogla osvoboditi niti takratna akademska rusistika v Ljubljani, moral vzbuditi pozornost, še posebej, ker avtor ni bil priljubljen v fakultetnih krogih".

Prof. dr. Boris Paternu o Cenetovem prevajalstvu: "To je bil njegov nenadni prodor k moderni in avantgardni ruski književnosti, ki je postal do kraja očiten od srede petdesetih let naprej. V času, ko to pomembno poglavje ruske literature na naši univerzitetni rusistiki še sploh ni imelo svojega prostora. Leta 1956 so začeli izhajati, knjiga za knjigo, Kopčavarjevi prevodi pri nas malo znanih ali neznanih ruskih pisateljev, kot so: I. Ilf – J. Petrov, I. E. Babelj, I. A. Bunin, F. P. Nilin, J. K. Oleša, M. A. Šolohov, in še vrsta imen v antologiji pooktobrske kratke ruske proze, po navadi s spremno besedo o piscih. Pobudo za to usmeritev je verjetno dobil pri zagrebškem rusistu in literarnem teoretiku Aleksandru Flakerju, ki

je tedaj na Hrvaškem učinkovito uveljavljal ruske literarne "heretike" (Heretici i sanjari, Zagreb 1954).

Mislil, da bo treba natančneje opredeliti Kopčavarjevo funkcijo ne le v zgodovini naše rusistike, temveč tudi v slovenski povojni literaturi. Za prevajanje je namreč izbiral taka dela ruske literature, ki so bolj ali manj radikalno razdirala "normativno estetiko" tradicionalnega in še posebej socialističnega realizma. In to je Kopčavar počel od srede petdesetih let, ko je na Slovenskem postajalo vprašanje preloma v "modernizem" najbolj izpostavljeno vprašanje literature in umetnosti sploh. Šlo je za osvobajanje iz estetskega oz. idejnega shematizma, ki je zapiral pot k odkrivanju globlje človekove osebne in družbene eksistence. Kdor je bral in prav razumel Kopčavarjeve prevode ruskih heretikov, je bil pripravljen tudi na herezijo znotraj takratne slovenske literature in umetnosti."

Dr. Mahnič Cenetovemu kmečkemu izvoru pripisuje njegovo delavnost, navezanost na zemljo in ljudi ter ljubezen do slovenskega jezika. Zdi se mu, da je delal tako intenzivno, da je v delu izgoreval. Podnevi je učil, vrtnaril, skrbel za družino, ponoči bral, lektoriral, prevajal in pisal, ustvarjal. Dr. France Bučar pa je prepričan, da ni šlo za izgorevanje, temveč za doseg kulminacije Cenetove osebnosti, za samorealizacijo. Prof. dr. Boris Paternu o Cenetu: "Če poskušam zbrati nekaj danes že daljnih vtisov, ki so mi ostali s pogovorov in druženj s Kopčavarjem, bi ga morda označil takole: kljub nenaivnosti je bil zelo odkrita človeška narava, zmeraj razprtega pogleda, v katerem se je dalo brati vse. Od neke posebne notranje zaskrbljenosti pa do eksplozivnega humorja, včasih gorenjsko drastične vrste. In od pogreznjenosti v dvom do skoraj otroškega zaupanja. Ob vsem svojem življenjskem realizmu je imel rad nenavadne dogodke in stvari in pri svojih pripovedih je znal izbirati smešno in groteskno. V sebi je nosil razmeroma veliko notranje dinamike in odprtosti za neznano. Tako ni naključje, da je v letih po diplomi ob vsej svoji srednješolski profesorski praksi, ki jo je jemal skrajno resno, in ob vseh svojih življenjskih tegobah, ki si jih je naložil v skrbi za po-

stavitev doma in družine, naposled našel tudi pot, ki je bila posebna in zunaj poklicnih obveznosti, vendar najbolj njegova."

Že bolan je v naslednjih letih moral v delu, ki mu je pomenilo jedro življenja, precej popustiti. Prof. Šifrer se spominja, da mu je ob srečanju potožil, da dela le še s polovično učno obveznostjo. Pa vendar je delal, tudi med zdravljenjem v bolnišnici, in dalje snoval načrte za delo. Jezikovna vadnica ga ni več zadovoljevala in sklenil je napisati slovensko slovnico za srednje šole nasploh. Julija 1963 je vložil prošnjo na Svet za šolstvo LRS, marca 1964 ponovno, in tisto leto vendarle dobil skromno štipendijo za krajše bivanje v Parizu, kjer je septembra 1964, že zelo bolan, na Institut Pédagogique Français pazljivo preučeval bogastvo številnih francoskih slovnice, prirejenih tudi za razne nivoje uporabnikov in celo za razne poklice in našel dragocene pobude za metodiko načrtovanega učbenika. Pri nas je bila takrat dovoljena ena sama zveličavna slovnica ... Njegova

Pogled v prihodnost.

knjiga naj bi izhajala iz najnovejših pogledov na jezik, govorila bi bolj o funkciji kot o sistematiki njegovih prvin ter bila hkrati priročnik za praktično stilistiko. "Moja slovnica se bo brala kot roman," je zatrjeval ženi, želel je napraviti učenje jezika kar se da prijazno. Prof. Šifrer se spominja, da mu je ob srečanju še rekel: "Pravijo, da se pri štiridesetih letih zdravje rado zamaje, no, meni se je zamajalo, pa pravijo, da se pozneje tudi popravi." Ampak žal se ni in slovnica je nenapisana z njim odšla onkraj.

DZS je želela, da Cene sestavi pravopisni slovar za vsakdanje potrebe. Tako je leta 1965, kot plod skupnega dela Ceneta in Ileana Kopčavar, izšel poljudni svetovalec, kako odpravljati najpogostejše napake v sodobni slovenščini. Kako je prav. Delo je nastalo na podlagi večletnega izpisovanja jezikovnih napak v našem dnevnem časopisu in dijaških šolskih nalogah, gesla zanj so posneta po tedanjem Slovenskem pravopisu. Slovarček je bil v glavnem zelo dobro sprejet. Neprijazna kritična ocena nekoga znanega

Družina na domačem dvorišču.

ga je kot krivična hudo prizadela in ga pripeljala do odločitve, da ponatisa ne bo dovolil. Potomci smo njegovo voljo spoštovali, čeprav so se želje in potrebe po ponatisu pogosto kazale.

Prezgodnja smrt

Leta 1962 je zbolel za levkemijo. Da gre za neozdravljivo bolezen, je vedela le Ileana in hrabro nosila v sebi težko breme vsa štiri leta. Moj oče je umrl 26. februarja 1966, še ne star 44 let, poln načrtov.

Kot pravi dr. Mahnič, bi kdo drug na njegovem mestu znal svoje sposobnosti in uspehe razglasiti, skromni Cene Kopčavar pa je imel rajši tiho delo v svojem tuskulu (lat. tusculum: mirno in udobno zavetje, zatočišče) v Stožicah kakor sloves književnika in bučna priznanja. Pravi še, da devet kvalitetno izbranih in prevedenih leposlovnih del in dva jezikovna priročnika, med njima eden v mnogo izdajah, pomenijo poleg napornega in uspešnega dela na šoli za tako kmalu pretrgano življenje več kot bogato žetev, ki jo bo treba še pobliže in natančneje izmeriti in oceniti. Dr. Mahnič zaključuje: "S svojim opusom se Cene Kopčavar po pravici vključuje v slovensko kulturno zgodovino, še bolj pa bo v naši zavesti živel kot neponarejen, veder, topel in plemenit človek."

Cenetova dediščina

Prof. dr. Paternu navaja, da je Cene pri vsem "ostal garaško zvest tudi prvotnemu delu svoje stroke: slovenskemu jeziku in njegovi kulturi. Ne samo kot predavatelj predmeta na Tehniški srednji šoli v Ljubljani, temveč tudi kot pisec dobro premišljenih učbenikov za slovenščino, ki sta jih pripravila skupaj z ženo Ileano, odlično slavistko. Vendar mu niti kot slovenistu niti kot rusistu ni bilo dano, da bi svoje delo pognal čez velike začetke. Umrl je leta 1966, star komaj štiriinštirideset let. Čas je že skoraj zasul njegovo globoko smiselno delo. Pomirimo s z Borgesom: "Ničesar

ne gradimo na kamnu, vse na pesku, toda naša dolžnost je graditi, kakor da bi bil pesek kamen." (op. p.: Jean Luis Borges, 1899 – 1986, argentinski pisatelj, pesnik, literarni kritik, prevajalec).

Kot pravi dr. Flaker, je bil Cene "na rusko-slovenskem nebu meteor, ki se je pojavil in ... ugasnil. A včasih meteorji s svojo bleščavo naše poglede usmerijo na nebo močnejše kot vsem znane in dolgočasne zvezde stalnice."

Cenetov uvod v priročnik Kako je prav je zgovorno in še vedno aktualno sporočilo vsem Slovincem:

"S kulturo našega jezika ne moremo biti zadovoljni. Uredništva listov in založbe vedo povedati, kako redki so mladi izobraženci, ki resnično obvladajo jezik, poznajo njegovo zgradbo in se znajo izražati logično, v duhu slovenskega jezika in brez večjih napak. Javno smo tudi že ugotovili, kje tiči vzrok za tako stanje: šola našega izobraženca ne nauči

dovolj. Pa dodajmo še enega, enako važnega: naša vzgoja, ki ji prečesto kultura materinega jezika ni vrednota.

Pustimo ob strani vse čustvene, narodnostne in podobne poglede na vprašanje o pomembnosti znanja materinščine. Vse, tudi tiste izobražence, ki se jim temeljito znanje materinega jezika ne zdi pomembno, mora prepričati neka druga resnica: v nobeni veji kulture, tudi v tisti ne, ki je po svojem značaju najbolj internacionalna – v tehniki, ne moremo prebiti brez kultivirane materinščine. Samo ta je tako močno zrasla z našim bitjem, da lahko postane natančno orodje za raziskovanje in ugotavljanje tako zapletenih pojavov, kot so duševni, politični, gospodarski, vzgojni, pravni, umetnostni itd. V naši tehnični dobi pa seve tudi tehnični. Le v svojem jeziku lahko znanost in umetnost gojimo, razvijamo, posredujemo."

Seznam Cenetovih prevodov:

1956 in 1974	Ilja Ilf in Jevgenij Petrov: Zlato tele	Humoristični roman; prevod, spremna beseda, doba in pisatelja C. K.; DZS, opremila Jakica Accetto, MK, zbirka Sto romanov, naslovna ilustracija Božo Kos
1957	Viharni piš, izbor pooktobrske ruske proze	Ob 40-letnici oktobrske revolucije; uvod, izbor in prevod C. K.; založba Obzorja, uredil Franček Bohanec, opremil Grega Košak
1957	Ilja Ilf in Jevgenij Petrov: Dvanajst stolov	Humoristični roman; DZS, oprema Uroš Vagaja
1957	Izak Babelj: Rdeča konjenica	Novele; Prevod in esej o avtorju C. K.; CZ; opremil in ilustriral Stojan Batič
1959	Jurij Oleša: Zavist	Roman in izbor novel; DZS; opremil Uroš Vagaja
1960	Ivan Bunin: Življenje Arsenjeva	Avtobiografska povest; prevod in krajši zapis o avtorju C. K.; DZS; spremna beseda Bratko Kreft; opremil Marijan Rupar
1960	Mihail Šolohov: Sinja stepa	Izbrane novele; prevod in opombe C. K.; CZ; opremil Grega Košak
1961	Pavel Nilin: Brez usmiljenja	Roman; CZ
1963	Maud Frère: Naslada	Roman; DZS; opremil Marjan Sežun
1978	Pisani vetrovi – Izbor ruske porevolucijske proze	MK (Kondor); prevedla Cene Kopčavar in Drago Bajt

O avtorici:

Marjeta Šketa, univ. dipl. germanistka, rojena 1948 v Ljubljani, poročena, mati dveh otrok, slušbuje in živi v Ljubljani. Še živeči stari Selčani, na primer Bobkov ata, jo dobro poznajo, saj je bila od takrat, ko je še komajda znala stati, pa tja do konca srednje šole pogosto na počitnicah pri Anžicovih in je kot "ta mestna", a pridna plevica in grabljica, med vaščani vzbujala začudenje. Stara mama ji nikoli ni povedala prav ničesar o sebi, niti o njenem očetu, starem očetu niti o katerem koli drugem predniku ali sorodniku.

Foto: arhiv avtorice

Iz arhiva

Muzejskega društva Železniki

Plac okrog leta 1920. Še stara streha in zvonik cerkve sv. Antona. Vidna Pekova hiša, staro župnišče, prvi gasilski dom – na bajerju.